

NEJIRA HOROZOVIĆ

Cazin

AHMED SMAJLOVIĆ O ORIJENTALISTIČKOJ RECEPCIJI ARAPSKJE KNJIŽEVNOSTI

Sažetak

Dio doktorske disertacije Ahmeda Smajlovića *Filozofija orijentalizma i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost* čini kritičku obradu određenih orijentalista koji su radili i djelovali s početka pa do sredine 20. stoljeća. Ovaj rad, nakon uvodnih crtica o promjenama u recepciji Orijenta na Zapadu početkom 20. stoljeća, donosi pitanja koja Smajlović nastoji obraditi u svojoj analizi orijentalista i njihovih djela o arapskoj književnosti. Smajlović u fokus stavlja sljedeće orijentaliste: Brockelmana, Nallina, Nicholsona, Blachèrea, Gibba, Kračkovskog, von Grunebauma, Palenciju i Adamsa. U radu se donosi osvrt na Smajlovićevu metodologiju u predavljanju tih orijentalista ponaosob i njihovih ključnih stavova, te se ukazuje na prednosti i nedostatke te Smajlovićeve metodologije.

Ključne riječi: orijentalizam, arapska književnost, orijentalisti, Ahmed Smajlović.

Ahmed Smajlović doktorirao je 1974. godine na al-Azharu s disertacijom pod naslovom *Falsafa al-istišrāq wa aṭaruha fī al-adab al-‘arabī al-mu‘āšir*.¹ Ova opširna disertacija uključuje i kritičku obradu određenih orijentalista koji su radili i djelovali s početka pa do sredine 20. stoljeća, a koji su za predmet svoga interesovanja uzimali arapsku književnost. Uzimajući u obzir da književnost nije samo čin umjetničkog stvaranja već i njene recepcije, odnosno čitanja, doživljavanja i tumačenja, važno je osvrnuti se i na orijentalistički pogled na arapsku književnost. Od dvadesetih godina 20. stoljeća, uslijed promjene konfiguracije sila na geopolitičkoj sceni, imperijalizam, kao glavni pokretač orijentalizma, nije imao jasan odgovor na novonastale prilike. Kako primjećuje Edward Said, ove promjene napravile su pometnju u orijentalističkim koncepcijama o pasivnim Orijentalcima, tj. podređenim

1 Disertaciju je s arapskog na bosanski preveo Mehmed Kico pod naslovom *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost*. Termin *al-istišrāq* je bolje prevesti kao *orijentalizam*, u duhu kako ga vidi i Edward Said, gdje se u perspektivu nastoji staviti odnos Okcidenta prema Orijentu, a koji se uveliko temelji na zapadnom viđenju Istoka kao inferiornog. Negativne orijentalističke motive proizišle iz takvog viđenja Smajlović zapravo želi dovesti u fokus pri analizi orijentalista.

rasama, a u orijentalističkim krugovima postalo se svjesno vremenskog zaoznanja, ne samo orijentalističke nauke i građe koja se proučava nego metoda i koncepcija u humanističkim i društvenim naukama. Orijentalisti – od Renana do Gibba – shvatili su potrebu da promišljaju islam nezavisno od ekonomije politike i sociologije islamskih naroda.² Ahmed Smajlović polazi od toga da je naučni pravac u orijentalistici još na početku svoga puta i da mu treba „zamašna metodološka revolucija” kako bi se oslobodio „ideološke omče”. Prema njemu, taj pravac u orijentalistici mora se kloniti pristrasnosti i predrasuda te neprijateljske ideologizovanosti prema islamu i njegovoj književnosti.³ Međutim, već ovdje nalazimo nedostatke Smajlovićeve kritike, jer često kritike orijentalista prema islamu u svom djelu ne razgraničava od kritika prema arapskoj književnosti. Kako i sam primjećuje kroz svoje djelo, meta orijentalista bila je cjelokupna arapska književnost i kultura, uključujući i prijeislamski period.⁴

Smajlović daje „precizan izbor” određenih orijentalista na osnovu različitih metodologija koje su koristili i raznovrsnosti epoha i žanrova koje su obradili. On nastoji kroz njihovo predstavljanje odgovoriti na pitanje „da li su oni bili pošteđeni pristrasnosti⁵ i jesu li nastojali arapsko naslijeđe postaviti na odgovarajuće mjesto, ili su tu svu aktivnost proveli da bi umanjili vrijednost aktera i njihove književnosti.”⁶ Smajlović se jasno ograđuje od pripisivanja pristrasnosti svim orijentalistima, no u svojoj kritici se ne osvrće šta je to uzrok razlika među njima, tj. zašto je prisutna pristrasnost kod Brockelmana, ali ne i kod Kračkovskog. Smajlović ne ukazuje uopće na ulogu nacionalne

2 Edward Said, *Orijentalizam*, prevela Dinka Gojković, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008, str. 142.

3 Ahmed Smajlović, *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost*, preveo Mehmed Kico, el-Kalem, Sarajevo, 2012, str. 97.

4 Smajlović uveliko koristi citate drugih autora kroz cijelo svoje djelo kao argumente za određene teze. Zbog ovoga je na mnogim mjestima teško raspoznati njegove riječi i njegov stav, jer se ponekad slaže s navedenim citatima, a ponekad ne.

5 Smajlović koristi arapske termine *ta'aşşub* i *aşşabiyya*, a koji upućuju na čvrstu odanost jednoj skupini. S obzirom na to da je M. Kico termin preveo na bosanski kao *šovinizam*, ipak je bolje prevesti termin kao *pristrasnost*, koji manje upućuje na otvorenu mržnju prema drugačijem, a više na kompleksniji skup motiva koje nalazimo kod orijentalista. Usporediti: Ahmed Smajlović, *Falsafa al-istişrāq wa aţaruha fī al-adab al-ʿarabī al-muʿāşir*, Dār al-fikr al-ʿarabī, al-Qāhira, 1980, str. 314. i Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 290.

6 Ovdje je bitno skrenuti pažnju na Smajlovićevu podjelu motiva u orijentalizmu na: psiho-loške, historijske, ekonomske, ideološke, vjerske, kolonijalističke te naučne. Mnogi od ovih motiva kod orijentalista zapravo se proţimaju. Jasno je da su mnogi od njih donijeli korist i Orijentu, poput otkrivanja i čuvanja njegove pisane baštine, ali orijentalizam koji u većini slučajeva Orijent vidi kao inferiorniji iskazao je u velikoj mjeri negativne aspekte na koje i Smajlović obraća pažnju.

pozadine u svome razmatranju predstavljenih orijentalista, iako je u svome djelu predstavio i historijsko-politički kontekst orijentalizma.⁷ On podržava izučavanje škola orijentalizma na geografskim osnovama, a ne predmetnim. Na taj način može se bolje historijski sagledati orijentalizam, pa tako taj pristup preporučuje i drugim istraživačima.⁸ Ipak, Smajlović, kako ćemo i vidjeti u nastavku, ne spominje taj aspekt u metodologiji pojedinačnih orijentalista. U teorijskom odnosu prema arapskoj književnosti, bez nastojanja da se prenesu u shvaćanje života i svijeta koji im nije neposredno prisutan, mnogi orijentalisti ne razumijevaju predmet arapske književnosti u potpunosti. Međutim, neki od orijentalista koje Smajlović obrađuje živjeli su i duži period na Orijentu, što on ne osvjetljava kao bitan faktor u njihovoj metodologiji.

Na osnovu Smajlovićevog prikaza orijentalista, te primjera koje sam izdvojila iz njihovih djela, moguće je sagledati sljedeće književne funkcije⁹ kojima se orijentalisti bave u arapskoj književnosti, a koje osvjetljavaju njihov odnos prema predmetu:

- estetska (vrednovanje formi i žanrova),
- vrijednosna (ocjena kvaliteta književnog sadržaja/humanističkog doprinosa),
- ideološka (stavovi o islamu i Arapima),
- društvena (kontekst i uloga društva u razvoju određenih formi).

Prvi od velikih orijentalista kojim se Smajlović bavi je njemački orijentalista Carl Brockelmann (1868–1965), jer je arapskoj književnosti posvetio cijeli svoj život.¹⁰ Smajlović najveću važnost vidi u Brockelmannovom djelu *Historija arapske književnosti*. Prema ocjeni Smajlovića, riječ je o djelu koje kombinuje mnoge metode klasičnih arapskih učenjaka koji su se bavili arapskom književnošću, a Brockelmann je obuhvatio sve stavove do kojih je mogao doći u dostupnoj literaturi, odnosno radi se o katalogu arapske književnosti. Za Smajlovića je riječ o izvoru o radovima spisatelja i pjesnika

7 Kako Edward Said ukazuje, u zemljama arapskog Bliskog Istoka Britanci i Francuzi su imali dodire sa Orijentom na najsloženiji način, pa su tako te dvije sile podijelile i intelektualnu moć koja je zapravo orijentalizam. U 20. stoljeću izvjesnu ulogu će imati i Njemačka i Rusija. Uzimajući sve historijske aspekte u obzir, njemački orijentalizam razlikuje se od britanskog ili francuskog, a posebno od ruskog. Vidi: E. Said, *Orijentalizam*, str. 59.

8 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 210.

9 Riječ *funkcija* u nauci o književnosti upotrebljava se u odnosu prema pojmu *struktura* (tema, motivi, metastruktura stila, kompozicija, ...) i uopće pri propitivanju značenja i svrhe umjetnosti u kulturi, u ovom slučaju arapske književnosti. Vidi: Christian Haug, „Funkcija umjetničkog djela (sistema)”, preveo Daniel Mikulaco, *Književna smotra*, 154, br. 4, Zagreb, 2009, str. 33.

10 Vidi više: Nağīb al-‘Aqīqī, *al-Mustaşriqūn*, Dār al-ma‘ārif, Mişr, 1947, str. 121.

Arapa prije negoli o historiji o arapskoj književnosti.¹¹ Ne vidi se jasno kod Smajlovića koju ulogu orijentalizam može imati u manjkavosti ovakve metodologije, odnosno da li je određena manjkavost metodologije povezana sa nedovoljnom posvećenošću arapskim autoritetima, prema tome *orijentalnom*, ili je to općenita kritika naučne kvalitete djela. Kod Brockelmanna se također primjećuje nenaklonjenost islamu, što ističe i Smajlović. Na nekim mjestima u svojoj *Historiji arapske književnosti* Brockelmann ukazuje da je Poslanik „preuzimao” određene aspekte iz judeohrišćanske tradicije, uključujući priče iz Starog zavjeta i Hagade, te ih uveo u Kur’an.¹² Smajlović s pravom ukazuje da on ne želi da se odvoji od sunarodnjaka koji također posmatraju islam s predrasudama. Kako Edward Said primjećuje, islam je kod orijentalista proijenjen kao lažna nova verzija nekog prethodnog iskustva, u ovom slučaju hrišćanstva.¹³ Ovdje vidimo da Smajlović indirektno ukazuje na ideološke motive koji su utemeljeni na orijentalističkom diskursu. Međutim, ono što Smajlović ipak ističe kao manjkavost u Brockelmannovom radu i metodologiji, a što je u većini slučajeva povezano s orijentalizmom, jest njegovo nedovoljno poznavanje arapskog jezika, a što se vidi kod komentaranja arapskog pjesništva.¹⁴ Tako Brockelmann u spomenutom djelu kaže:

*Istina, ono što karakteriše ovaj jezik u smislu bogatstva njegovog vokabulara, za šta se smatralo da učenjaci arapskog jezika pretjeruju u pohvalama, ne smatra se znakom visoke intelektualne kulture.*¹⁵

Smajlović jasno uočava pristrasnost kod Brockelmanna jer na nekim mjestima negativno opisuje određene pojave u arapskoj književnosti bez čvrstog argumenta. Kur’an naziva „rimovanom prozom vrača”, što Smajlović žestoko pobija dajući teološke argumente i opisujući kontekst dolaska Objave umjesto da s filološke strane ukaže na superiornost Kur’ana koja ne može doći iz običnog izvora.¹⁶ Brockelmann pjesništvo Ḥassāna ibn Ṭābita naziva „bliskim neknjiževnom načinu izražavanja” i „nekvalitetnim”.¹⁷ Smatra da je njegova popularnost jedino prisutna zbog pohvalnice Poslaniku. Smajlović takav argument pobija jer bi se onda smatralo, kako navodi, da bi popularnost pjesnika poput Zuhayra ibn Ābī Sulme i ostalih bila „pripisana nekim faktorima van njihovog pjesništva”.¹⁸ Ovakav argument Smajlovića ima svoju težinu, no

11 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 291.

12 Vidi: Kārl Brūkalmān, *Tārīḥ al-adab al-‘arabī (al-ġuz’ al-awwal)*, Dār al-ma‘ārif, al-Qāhira, 1977, str. 134, 138.

13 E. Said, *Orijentalizam*, str. 82.

14 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 292.

15 K. Brūkalmān, *Tārīḥ al-adab...*, str. 43.

16 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 293.

17 K. Brūkalmān, *Tārīḥ al-adab...*, str. 153.

18 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 294.

smatram da se ni faktori van samog pjesništva ne mogu zanemariti iako Brockelmann ne argumentuje svoju, po svemu sudeći, zlonamjernu konstataciju. Smajlović Brockelmannu zamjera to što je djelo kataloški orijentisano u svojoj metodologiji (Smajlović opet ne dovodi u pitanje razloge takvog pristupa), bez popraćenih stavova autora o pitanjima koja obrađuje, no Brockelmannu ne poriče trud, strpljenje i vrijednost rada.¹⁹

Italijanskom orijentalisti Carlu Alfonsu Nallinu (1872–1938) Smajlović odaje priznanje u poznavanju arapskog jezika te ga smatra jednim od najtemeljitijih orijentalista kada se radi o arapskoj književnosti. Smajlović izlaže njegovo djelo *Historija arapske književnosti*, koje je zapravo zbir predavanja koja je održao na Egipatskom univerzitetu.²⁰ Kod Nallina je prisutno razumijevanje arapske književnosti kroz utjecaje koje su imali priroda i vrijeme nastanka određene književne pojave.²¹ Za razliku od nekih drugih orijentalista koji postojanje prijeislamske poezije negiraju, Nallino prirodu njenog nastanka i motive koji se pojavljuju u njoj objašnjava uzimajući u obzir historijski razvoj Arapa i njihove dodire s drugim narodima. To vidimo u sljedećem citatu:

*Većina arapske izvrsnosti u poeziji leži u obilju onoga što su vidjeli u svojim iskustvima i događajima vezanim za njihovo porijeklo, osvajanja i Dane (tj. njihove ratove i događaje), kao i kazivanjima kojima su objašnjavali porijeklo svojih poslovice i njihova značenja. (...) Moguće je da su sačuvali nešto historije susjednih naroda, poput stanovnika Palmire, Perzijanaca, Rimljana i Hebreja, kako se vidi iz naznaka u njihovim stihovima. Ako su se mitološke priče probile u ta kazivanja, možda su to mitovi starih naroda slični onima koje su nevjernici iz Mekke koristili da bi pronašli sličnosti s upozorenjima iz Kur'ana i pričama koje je sadržavao.*²²

Smajlović hvali Nallinovu pažnju pri korištenju izvora. Nallino nije samo donosio njihovu sadržinu već je davao duboke sudove o njima, što govori o naučničkoj iskrenosti.²³ U tom smislu, on na književne pojave nije gledao čisto kroz formalni aspekt, nego je pokušao shvatiti misaone koncepte koji se kriju iza forme i značenja.²⁴ Smajlović kaže da se „on nije zadovoljavao

19 Ibid., str. 296.

20 Radi se o današnjem Univerzitetu u Kairu, a naziv Egipatski univerzitet imao je od 1908. do 1940. godine.

21 Sulaymān Sāmī, „al-Istišrāq wa tārīḥ al-adab al-‘arabī: Kārlū Nālīnū namūdaḡan”, *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 29, 2009, str. 103.

22 Kārlū Nālīnū, *Tārīḥ al-adab al-‘arabī*, Dār al-Ma‘ārif, Miṣr, 1954, str. 79-80.

23 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 297.

24 S. Sāmī, „al-Istišrāq wa tārīḥ al-adab...”, str. 108.

stavovima o nekom predmetu koji su mu prethodili.”²⁵ Nallino ukazuje i na „tajne stilistike Kur’ana, kao i mnoštvo rješenja koja su iz njega sebi, kao primjere i dokaze, uzimali pravnici i filolozi”.²⁶ U izlaganju Nallinovog djela Smajlović nije našao zlonamjerne tvrdnje ili tumačenja bez potkrijepljenih dokaza, što je prisutno kod mnogih drugih orijentalista. Opet, to ostavlja pitanje kakvu poziciju i značaj imaju orijentalisti čisto naučnih usmjerenja u odnosu na one ideološke orijentacije. Kontekst određenih metodologija nam tako opet izmiče, pogotovo onih koje je Smajlović ocijenio pozitivno u smislu objektivnosti.

Kada je riječ o poznavanju arapskog jezika i arapske književnosti, Smajlović hvali i Reynolda Nicholsona (1868–1945). Ovakva pohvala postaje nejasna, jer Smajlović tvrdi da je svim pristrasnim orijentalistima zajedničko „neprecizno razumijevanje arapskog jezika i njegovih tajni.”²⁷ Smajlović navodi citat Nicholsona u kojem priznaje da svoje znanje naslanja na prethodnike poput Alfreda von Kremera, Ignaza Goldzihera, Theodora Nöldekea i Juliusa Wellhausena.²⁸ Međutim, koristio je i arapske izvore i shvatanja. Edward Said napominje da je ovakav orijentalist opasan nizom stavova i sudova koje zapadni duh šalje na korekciju i verifikaciju ne primarno ka orijentalnim izvorima, nego drugim orijentalističkim djelima.²⁹ U svom djelu *Historija arapske književnosti* Nicholson obrađuje veliki broj tema, od Himjarita i Sabejaca pa do modernih vremena. Međutim, Smajlović mu upućuje sljedeću primjedu:

*Pozivao se isključivo na ono što je preuzimao od kolega prethodnika, od njih prenosio bez razmišljanja i prečišćavanja. Zato ga vidimo da ničemu ne protivrječi niti iznosi stav o onom o čemu piše.*³⁰

Ovakva Smajlovićeva kritika metodologije ima svoje mjesto u orijentalizmu općenito, no sam Smajlović ne ističe ovdje da je to izražena pojava uglavnom kod pristrasno nastrojenih orijentalista. Kod Nicholsona, dakle, vidimo ono što Said naziva „restaurativnim citiranjem prethodnih autoriteta”, što upućuje da se taj sistem nastavlja i u 20. stoljeću.³¹ Smajlović mu zamjera, također, da o arapskoj književnosti i njenim pitanjima „nudi otkrića lišena dijaloga”, odnosno da ih „nudi nabrzinu i u žurbi”.³² Pored toga, Nicholson

25 Tj. nije se zadovoljavao stavovima prethodnika o određenim pitanjima. Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 298.

26 Ibid., str. 299.

27 Ibid., str. 290.

28 Ibid., str. 302.

29 E. Said, *Orijentalizam*, str. 104.

30 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 303.

31 E. Said, *Orijentalizam*, str. 239.

32 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 304.

je jedan od orijentalista koji je dovodio u pitanje autentičnost prijeislamskog pjesništva, te se upravo ovdje vidi njegovo oslanjanje na druge orijentaliste.³³ Npr:

*Njegove karakteristike vjerno i živo se odražavaju u pjesmama i odama paganskih pjesnika koje su došle do nas. U to vrijeme nije bilo prozne književnosti: pjesnikova je privilegija bila da pjeva historiju svog naroda, da bilježi njihova rodoslovlja, da slavi njihove borbene podvige i da veliča njihove vrline.*³⁴

U izlaganju o tasavvufu i okolnostima u kojima se javljao, Nicholson tvrdi da su oni koji su nosili taj pokret, poput al-Karḥīja i al-Dārānīja, bili pod utjecajem grčkih nauka koje se pojavljuju u to doba u islamskom svijetu.³⁵ U predstavljanju perioda arapske književnosti Nicholson kaže da je mamelučki period dao konačan oblik *Hiljadu i jednoj noći* i pri tome spominje da je u Evropi *Hiljadu i jedna noć* djelo poznatije i od samog Kur'ana. Smajlović ovu konstataciju vidi kao pretjerivanje i pristrasnost prema arabizmu i islamu, odnosno, u pozadini vidi ideološku stranu Nicholsona, no ipak ne iznosi argumente zašto to smatra pristrasnošću. Po mišljenju Smajlovića, ta dva djela se ne mogu porediti.³⁶ No sa čisto filološkog aspekta, razumljivo bi bilo da su masama u Evropi prijemčivije fantastične priče jednostavnijeg stila iz *Hiljadu i jedne noći*, iako niti Nicholson niti Smajlović ne iznose detaljnije argumentacije za svoje tvrdnje. Kako Smajlović zaključuje, ovo Nicholsonovo djelo je „zbir kroki-sažetaka o prilikama u arapskoj književnosti od njenog početka pa do sada, a to je slaba strana njegove metode i djela.”³⁷ Ponovo, Smajlović ovdje ne objašnjava da li određeni način metodološke obrade arapske književnosti poput ove možemo povezati s negativnim orijentalističkim motivima. Međutim, Smajlović naglašava da je Nicholson koristio metodologiju kolega orijentalista, što se može protumačiti kao nastavak mreže orijentalističkog diskursa.³⁸

33 Ovdje se također oslanjao na Nöldeke koji je prvi pokrenuo ovo pitanje, no nije bio jedini, jer Yahyā Wahīb al-Ġubūrī primjećuje da postoji ponavljanje argumenata o ovom pitanju kod mnogih orijentalista. Vidi više: Yahyā Wahīb al-Ġubūrī, *al-Mustašriqūn wa al-ši'r al-ġāhilī bayna al-šakk wa al-tawāiq*, Dār al-ġarḥ al-'islāmī, Bayrūt, 1997.

34 Reynold A. Nicholson, *A literary history of the Arabs*, University Press, Cambridge, 1962, str. xxvi

35 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 305.

36 Ibid., str. 306.

37 Ibid.

38 Riječ je o petom odjeljku *Najvažniji doprinosi orijentalistike savremenoj arapskoj književnosti*. Ibid., str. 664.

Orijentalist kojeg Smajlović hvali zbog njegove otvorenosti je Francuz Régis Blachère (1900–1973).³⁹ Tako Smajlović o njemu kaže da „dok izlaže materiju iz predmeta istraživanja, jednom samo izlaže materiju, a drugi put popravlja stavove drugih o arapskoj književnosti.” Napisao je važna djela iz arapske književnosti te je preveo Kur'an. Napisao je siru Poslanika, kao i djela iz drugih nauka.⁴⁰ Smajlović je uzeo njegovo djelo *Historija arapske književnosti – doba džahilijeta* kao osnovu za obrazlaganje njegovog odnosa prema predmetu koji obrađuje. Po ocjeni Smajlovića, djelo je dokaz Blachèreove objektivnosti i iskustva u izučavanju arapske književnosti, te pozdravlja otvoreno iznošenje stavova.⁴¹ Blachère ne pristaje uz većinu orijentalista poput D. S. Margoliutha kojeg Smajlović naziva pristrasnim i koji je tvrdio da prijeislamsko pjesništvo ne postoji.⁴² Blachère tvrdi da je postojalo i prijeislamsko pjesništvo i proza sa svojim specifičnim društvenim funkcijama:

*Shvatili smo – još u šestom stoljeću nove ere – da poezija ne predstavlja kulturu čitavog arapskog svijeta, jer se uz nju razvijala usmena književnost koja je doprinijela egzistenciji. A ako se oslonimo na savremene činjenice, može se vidjeti da su noćne sjedeljke - od tada - sa pričama koje su ispričane, doprinijele održavanju naslijeđenog entuzijazma za priče i legende.*⁴³

Blachère se u djelu *Historija arapske književnosti – doba džahilijeta* pozabavio i važnim pitanjem plagiranja prijeislamskog pjesništva. Kako Smajlović navodi, Blachère je ovom pitanju pristupio iskreno, potkrepljujući stavove dokazima iz tradicijske predaje.⁴⁴ Blachère upozorava, prema riječima Smajlovića, da nalazimo „uz prijeislamsko pjesništvo niz teškoća kad želimo neku kasidu dovesti u vezu s njenim autorom, ili kad se uvjerimo da ima neslaganja oko označavanja pripadnosti nekom imenu.”⁴⁵ Dakle, sumnja se javlja oko pripadnosti neke pjesme određenom pjesniku. Smajlović Blachèreovu kritiku opisuje da je „s mjerom”. Ipak, Smajlović na njegove zamjerke odgovara da je „usmena predaja bila idealan način na koji je prijeislamsko pjesništvo sačuvano od nestanka. (...) Svaki pjesnik je imao preno-

39 Blachère je završio osnovno obrazovanje u Maroku, a fakultet u Alžiru. Može se zaključiti da je srastao s tom kulturom i samim tim bio je udaljeniji od ostalih u negativnom orijentalističkom posmatranju arapskog svijeta. Vidi više: N. al-'Aqīqī, *al-Mustašriqūn*, str. 73.

40 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 307.

41 Ibid.

42 Ibid., str. 308.

43 Citirano u: Rafiq Cherrite, Abid Miloud, „The Role of Orientalists in Servicing the Arabic Language: Régis Blachère as a Model”, *International Journal of Innovative Studies in Sociology and Humanities*, 7, br. 11, str. 127-128, <https://ijissh.org/storage/Volume7/Issue11/IJISSH-071111.pdf>, datum pristupa 17. 8. 2023.

44 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 309.

45 Ibid., str. 310.

sioca, to je nešto općepoznato, a prenosioci poznaju pjesništvo.” Iako sami Smajlović tvrdi da postoje šanse za neznatna podmetanja, to ne treba da nas navede na sumnju u samo prijeislamsko pjesništvo.⁴⁶ Za razliku od mnogih drugih orijentalista,⁴⁷ sam Blachère ne vidi plagiranje poezije kao veliki problem, i time je, kako zaključuje Smajlović, vjerovatno i sam shvatio da, ako je „bilo plagiranih i podmetnutih stihova, prenosioci bi raspoznali autentično od podmetnutoga.”⁴⁸ Smajlović u zaključku hvali „objektivnu” i „zaokruženu” metodologiju Régisa Blachèrea, te što ne upliće vjeru u književnost, odnosno ne napada islam.⁴⁹ Ovime možemo zaključiti da je Blachère njegovao iskren naučni pristup. Međutim, opet način na koji Smajlović izlaže njegovo djelo ne doprinosi mnogo tome da ga stavimo u širu perspektivu. S obzirom na to da se istakao objektivnošću i dobrim analizama, ne postoji mnogo konteksta u kakvim uslovima i s kakvim motivima je radio te da li je izvršio utjecaj na neke druge orijentaliste.

Među orijentalistima koji se ističu po pristrasnosti Smajlović navodi škotskog orijentalistu Hamiltona Gibba (1895–1971) i predstavlja ga kroz djelo *Arapska književnost*. Zanimljivo je da Smajlović pretpostavlja da su on i Ignaz Goldziher⁵⁰ „bili unajmljeni da na jedan poseban način zahvataju pitanja vjere, a pitanja književnosti osvjetljavaju s jednoga tek uopćenog stajališta.”⁵¹ Ovakva konstatacija Smajlovića ne začuđuje, jer i sami Edward Said, doduše manje otvoreno, govori o znatnom materijalnom ulaganju u orijentalizam.⁵² Neophodno je prenijeti citat Hamiltona Gibba kojeg Smajlović navodi u svome djelu, a u kojem nejasno opisuje estetski aspekt arapske misli i književnosti: „Ta orijentalna stilska elegancija koja je postala obrazac, tuđa je. Normalan arapski izraz i njegovo kretanje ka arapskoj književnosti vuče korijene iz izvanjskih izvora.”⁵³ Smajlović argumentuje da Gibb ne pojašnjava šta misli pod stilskom elegancijom niti šta je to tačno tuđe što su Arapi koristili u svome stilu, odnosno „važno mu je da kaže kako je arapsko dose-

46 Ibid.

47 Vidi više: Y. W. al-Ġubūrī, *al-Mustašriqūn wa al-ši'r al-ġāhili bayna al-šakk wa al-tawīq*.

48 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 311.

49 Ibid., str. 312. Blachère je svojom objektivnom metodologijom izrodio i novu školu. Vidi više: R. Cherrite, A. Miloud, „The Role of Orientalists in Servicing the Arabic Language: Régis Blachère as a Model”.

50 Goldziher je jedan od orijentalista koji zauzimaju ekstremnije ideološke stavove o pitaa nju islama i arapske književnosti. Vidi više: Ahmed Gumma Siddiek, „Orientalism and Orientalists between Extremism and Exaggeration”, *American International Journal of Social Science*, 6, br. 3, 2017, str. 137-150.

51 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 312.

52 E. Said, *Orijentalizam*, str. 16.

53 Citirano u: Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 312.

zanje ‘elegancije’ u stilu stiglo iz dalekih, nearapskih izvora”, ali bez argumentacije.⁵⁴ Imajući to u vidu, možemo se osvrnuti i na to da je Said za većinu orijentalista rekao da promatraju Arape (Orijentalce) kao „pseudoinkarnacije nekog velikog originala” u općem smislu.⁵⁵ Gibb je tvrdio da je Kur’an zbirka Poslanikovih izreka koju su sakupili njegovi sljedbenici nakon njegove smrti, a kroz svoja izlaganja iznosi manjak razumijevanja za stilistiku Kur’ana, što je očigledno proizvod razumijevanja istog kao zbirke izreka:

*Osim određenih općenito koherentnih dijelova, bilo je malo pokušaja da se fragmenti urede, bilo hronološki ili po sadržaju. Raniji i kasniji odlomci, moralni diskursi i zakonske odredbe postavljeni su jedni pored drugih čak i u istom poglavlju (suri).*⁵⁶

Smajlović žestoko napada Gibbove namjere:

*...nastoji obmanuti čitaoca da se nalazi pred znalцем koji ima iskustva o Kur’anu i njegovim ajetima, o razvoju nauke o njemu. To sve zahvata, a nemoćan je iznijeti bilo kakvo književno pitanje i ponuditi svoj stav o njemu.*⁵⁷

Nastojeći pojasniti kakav je to cilj imao Gibb, Smajlović navodi da je on imao ličnu potrebu da se priključi evropskoj pristrasnosti koja se bila ustremila na arapsko naslijeđe i njegove svetinje. Međutim, Smajlović ne daje detaljnije objašnjenje šta su to „lične potrebe” zbog kojih iznosi ovakve stavove. Smajlović nastavlja da su orijentalisti takvih stremljenja „brkali mnoge okolnosti i prilike, tako da je teško bilo prepoznati i šta govore, da li hvale razvijenu arapsku civilizaciju ili Arape tješe i prigovaraju im zbog zaostalosti.”⁵⁸ Dakle, kod Gibba teško raspoznavamo da li u potpunosti shvata ili želi shvatiti društvenu ulogu arapske književnosti, tj. navodi nas na zaključak da se vodi ideološkim motivima. Gibb Napoleonovo osvajanje Egipta 1798. godine povezuje s preporodom arapske književnosti, ali o tom periodu ništa ne govori posebno o pjesništvu i književnosti ili o predvodnicima pokreta preporoda i samim tim ne iznosi detaljne argumente zašto veže preporod s Napoleonovim osvajanjem.⁵⁹ U epilogu, u vrlo kratkom osvrtu na dva pokreta koja su se izrodila nakon osvajanja Egipta, Gibb kaže o pokretu neoklasicizma:

Njihove napore snažno je poduprla plejada pjesnika u Egiptu i Iraku koji su spojili novi raspon patriotskih i savremenih tema sa starim metrovima i načinima izražavanja u arapskoj poeziji, te brojni publicisti školovani u vjer-

54 Ibid., str. 313.

55 E. Said, *Orijentalizam*, str. 87.

56 Hamilton A. R. Gibb, *Arabic literature: an introduction*, Clarendon Press, London, 1963, str. 33-34.

57 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 313.

58 Ibid., str. 213.

59 Ibid., str. 314.

*skim školama, među kojima je istaknuta ličnost bio šejh Muḥammad ‘Abduhu (1849–1905). Radovi ove škole usavršili su instrument sa kojim su pisci drugog pokreta eksperimentisali u prenošenju zapadnih tema i tehnika.*⁶⁰

Manjkavosti Gibbovog djela *Arapska književnost* Smajlović posebno izlaže u nekoliko tačaka: nije revidirao svoje stavove u drugim izdanjima djela; to je prije zbirka napisa nego djelo u pravom smislu, jer nijedan književni problem nije detaljno zahvatio; arapsku književnost je podijelio, a da nije koristio nikakvu književnu građu, a sam je priznao da zapravo skroman dio djela zahvata književnost.⁶¹ Smajlović ne zahvata dublje svoju konstataciju da je ovakav orijentalist bio „unajmljen” te ne povezuje pobrojane manjkavosti u metodologiji sa namjernim djelovanjem u čijoj pozadini su negativni orijentalistički motivi, te nam ponovo ostavlja prostor da sami kroz njegovo djelo tražimo moguće objašnjenje takvih konstatacija.

Veliko zalaganje za arapsku književnost vidimo kod ruskog naučnika Ignatija Kračkovskog (1883–1951). Kod njega se primjećuje da ozbiljno prihvata naučnu odgovornost koja mu je povjerena u otkrivanju arapskog kulturnog naslijeđa.⁶² S obzirom na to da je autor mnogobrojnih djela, Smajlović se odlučio za predstavljanje njegovih djela *Studije o historiji arapske književnosti, Arapska poezija u Andaluziji i Nad arapskim rukopisima*.⁶³ Prvo djelo obuhvata raznorodne nepovezane teme (arapsko pjesništvo od vremena prije islama do Abasijske države; pjesništva u Španiji) i Smajlović ga kritikuje da je nedovoljno obradio teme arapskog pjesništva u ovom djelu, i to bez izražavanja vlastitog stava.⁶⁴ Ipak, smatram da u sljedećem odlomku možemo uočiti naznake stava Kračkovskog prema cjelokupnoj arapskoj književnosti kroz sami način kako je opisuje:

*Ova poezija, koja se pojavila sa takvom snagom i vitalnošću, stoji pred nama i prije dolaska Muhameda u potpunom savršenstvu i majstorstvu, bilo u pogledu jezika, bilo u pogledu prozodijskih oblika, bilo u pogledu tema i kompozicije. I teško je reći koji od ovih aspekata nas više zadivljuje u umješnosti i savršenstvu.*⁶⁵

60 H. A. R. Gibb, *Arabic literature: an introduction*, str. 161.

61 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 314.

62 Fāṭima ‘Abd al-Fattāh, *Iḏā’āt ‘alā al-istiṣrāq al-rūsī*, Ittiḥād al-kuttāb al-‘arab, Dimašq, 2000, str. 79.

63 Smajlović tvrdi da djelo *Nad arapskim rukopisima* nije vrijedno značajnijeg osvrtu jer je ispunjeno emocionalnim nabojem, međutim, smatram da je s aspekta proučavanja negativnih orijentalističkih motiva i odnosa prema arapskoj književnosti itekako bitno. Primjer za to je i studija F. ‘Abd al-Fattāh, *Iḏā’āt ‘alā al-istiṣrāq al-rūsī*.

64 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 317.

65 Iḡnāṭyūs Krāṭškūfī, *Dirāsāt fī al-tārīḥ al-adab al-‘arabī*, Dār al-našr „Ilmun”, Mūsū, 1965, str. 4-5.

Samo iz navedenog odlomka možemo zaključiti da Kračkovski ne zauzima negativan i sumnjičav stav prema arapskoj književnosti, što se potvrđuje i u ostalim djelima, a što primjećuje i sam Smajlović. U djelu *Arapska poezija u Andaluziji* „zahvata Španiju”, kako Smajlović nastavlja, „iz različitih uglova i zanimljivih pravaca, u kojima je u znatnoj mjeri bio originalan i pokazao široke uvide.”⁶⁶ S obzirom na to da Smajlović smatra da kod Kračkovskog nema orijentalističke pristrasnosti, okrenuo se kritici njegove metodologije koja je imala manjkavosti. Sami Kračkovski priznaje nedostatke svojih članaka o arapskoj književnosti te da su bili nedovoljno dobri za objavljivanje. Ovakvo priznanje upućuje na naučničku iskrenost, odnosno nepostojanje ideoloških motiva. Kako Smajlović navodi, istakao se svojim posljednjim djelom, *Geografska historija arapske književnosti*, na kojem je radio približno 30 godina. Također, bitno je istaći da je bio pionir naučne orijentalistike u Sovjetskom Savezu.⁶⁷ S tim u vezi treba napomenuti da Kračkovski od početka napušta termin orijentalizam, odnosno nije se nazivao ruskim orijentalistom već ruskim arabistom, čime se potvrđuje Smajlovićeva ocjena da nije bio negativno orijentiran prema materiji koju je obrađivao.⁶⁸ Međutim, Smajlović ne primjećuje, kao ni kod Blachèrea, da li su postojali nesvjesni orijentalistički motivi koji su produkt orijentalističkog diskursa te ne daje komentar o tome kakav je utjecaj na Kračkovskog ostavio ruski orijentalizam, što može osvijetliti razlike naspram zapadnoevropskih naučnika.

Orijentalista koji se bavio mnogovrsnim istraživanjima je Austrijanac Gustav von Grunebaum (1909–1972). Smajlović za predmet rasprave o Grunebaumovom pravcu u orijentalistici uzima njegovo djelo *Studije o arapskoj književnosti*, koje se sastoji iz 11 istraživačkih uradaka. U uvodu studije Grunebaum tvrdi da se islamska misao nikada nije oslobodila aristotelovske psihologije. Smajlović argumentuje da Grunebaum ne pojašnjava na kojem to tačno polju – pjesništvu, stilistici, jeziku... te da je, u krajnjem smislu, prožimanje ideja među kulturama normalan proces.⁶⁹ Vidimo da Grunebaum u jednom članku stavlja fokus na grčke utjecaje u *Hiljadu i jednoj noći*, za koje kaže da se uglavnom zanemaruju:

Može se reći da je sama priroda grčkog doprinosa bila najveća prepreka njegovom otkrivanju. Identični ili srodni motivi mogu se pratiti u komparativnom smislu, ali se čini da je preživljavanje motiva samo beznačajan dio grčkog naslijeđa. Hiljadu i jedna noć duguje klasičnoj književnosti obrasce stila, obrasce prezentacije i emocionalne konvencije. I ovdje je opet utjecaj

66 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 319.

67 Ibid., str. 320.

68 F. ‘Abd al-Fattāh, *Iḏā ‘āt ‘alā al-istišrāq al-rūsī*, str. 14.

69 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 321.

*grčke narativne tradicije na opći okvir nekih priča iz Hiljadu i jedne noći, ili na karakter i osjećaje njihovih junaka, mnogo manje očigledan nego, recimo, indijski doprinos obrascu okvirne priče.*⁷⁰

Zbog općenitog pretjeranog pristupa u sagledavanju arapske književnosti i stranih utjecaja na nju, Smajlović smatra da je pokazao „slijepu pristrasnost”.⁷¹ Smajlović u ocjeni Grunebaumovih stavova opravdano zaključuje:

*On ne želi Arapima pripisati nijednu zaslugu u izučavanju bilo kojeg pitanja ili u otkrivanju nečega, već sve arapsko naslijeđe, ili cjelokupna misao, ima ishodište u Grcima ili nekome drugom.*⁷²

Općenito uzevši, Smajlović napominje da „autor nije unaprijed pravio plan istraživanja nijednog problema ili pitanja, niti primjenjivao teoriju odgovarajućeg pristupa, već je, sve što je zahvatao, sklapao iz pabiraka, nađenih tu i tamo”, a i neki drugi, poput Rudija Pareta i Helmuta Rittera ukazuju na pristrasnost u njegovim radovima.⁷³ Ovakav fragmentiran pristup radu asocira na ono što Said primjećuje, a to je da orijentalisti često smatraju da orijentalni književni tekstovi nisu dovoljno zanimljivi Evropljaninu jer uglavnom nemaju kritičkog duha.⁷⁴ Međutim, sami Smajlović u izlaganju ne objašnjava jasno pozadinu Grunebaumove pristrasnosti niti da li su njegovi motivi drugačiji od drugih orijentalista koji su pokazali pristrasnost.

Djelo *Historija andaluzijske misli* španskog orijentaliste Angela Gonzalesa Palencije (1889–1949) također je predmet analize Ahmeda Smajlovića. Spomenuto djelo razmatra historiju arapske Španije, opća obilježja pjesništva u arapskoj Španiji i njegovu povezanost s prijeislamskim pjesništvom. A. G. Palencia „ne pretjeruje u umanjivanju vrijednosti preislamskog pjesništva i zanemarivanju njegovog značaja” poput nekih drugih orijentalista.⁷⁵ Da bi provjerili takvu Smajlovićevu konstataciju, možemo se referirati na samo djelo. Opisujući period ‘Abd al-Raḥmāna I, očito je da se Palencia ne usteže od pohvala stvarnom civilizacijskom usponu koji se desio u islamskoj Španiji:

*Prirodno je da će ovo uzvišeno uzdizanje sa elementima materijalne civilizacije biti praćeno razvojem u aspektima nauke i književnosti, a pjesnici će se pojaviti u njegovoj eri poput Ibn ‘Abd Rabbiha, Ibn Hāni’ja, al-Zubaydja...*⁷⁶

70 Gustave E. von Grunebaum, "Greek Form Elements in the Arabian Nights", *Journal of the American Oriental Society*, 62, br. 4, 1942, str. 278, <https://doi.org/10.2307/594031>, datum pristupa 27. 8. 2023.

71 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 322.

72 Ibi.d, str. 322.

73 Ibi.d., str. 326.

74 E. Said, *Orijentalizam*, str. 173.

75 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 327.

76 Anḥal Ġuntālaṭ Bālansiyā, *Tārīḥ al-fikrī al-andalusī*, preveo Ḥusayn Mu’nis, al-Markaz al-qawmī li al-tarġama, al-Qāhira, 2011, str. 22.

On spominje veliki broj velikana andaluzijskog pjesništva iz vremena Murabita, ali ne zahvata njihovu metodologiju i pravce u pjesništvu, što mu Smajlović zamjera. Isto čini i sa periodom vladavine dinastije Muvehhiduna. Smajlović ističe da Palencia „pod jedan tip ličnosti svrstava nekoliko pjesnika, ukazujući na njih na način kao da mu je opredjeljenje statistički pristup.”⁷⁷ Kao i kod drugih orijentalista, ovdje Smajlović ne pokušava ocijeniti da li takva manjkavost u metodologiji ima razlog koji se krije u nekim od orijentalističkih refleksa, a koji bi mogli ukazivati na tendenciju generalizacija. Ostatak Palencijinog djela čini historijski prikaz mnogobrojnih umjetnosti i nauka. Smajlović djelo smatra uopćenim pregledom prilika u arapskoj Španiji, ali smatra da je i pored toga „uspio iznijeti samo isječke iz cjeline”, jer se trebao usmjeriti samo na jednu granu, poput književnosti.⁷⁸ Nakon svega navedenog, ponovo je moguće uputiti kritiku Smajloviću, jer samo izlaganje djela Palencije (i drugih orijentalista) u sažetom obliku, uz komentare koji prate linearno izlaganje djela, nije dostatno da ukaže na smisao Palencijine metodologije.

Osvrt na djelo *Islam i obnova u Egiptu* američkog orijentaliste Charlesa Adamsa (1883–?) Smajlović daje u dosta sažetom obliku, što predstavlja manjkavost Smajlovićevog izlaganja o ovom orijentalisti.⁷⁹ Smajlović kaže da Adamsovo djelo sadrži neke slabosti, no ne daje jasno do znanja šta to tačno smatra slabostima. Adams je u svom djelu izložio veliki broj modernih reformista koji su imali ulogu u naučnom i književnom preporodu u Egiptu, poput Muḥammada ‘Abduhua i Ğamāl al-Dīna al-Afġānīja. Smajlović ukazuje na pozitivnu sliku koju Adams šalje, posebno o ‘Abduhuu kojeg nešto više razmatra u svom djelu.⁸⁰ To možemo vidjeti u sljedećem citatu Adamsova djela:

*Svojim naporima da oslobodi um Egipta od okova tradicije i da pomiri vjeru i kulturu islama sa dostignućima moderne civilizacije ‘Abduhu je omogućio da se arapska književnost današnjeg doba modernizuje bez potpunog prekida sa svojom islamskom prošlašću i na taj način je duboko zadužio sadašnju generaciju muslimanskih pisaca.*⁸¹

S obzirom na to da je riječ o autoru koji je dugo živio i radio na samom Orijentu, tj. u Egiptu, Smajlović ne veže takvu činjenicu uz kontekst svoga izlaganja. Autor poput Adamsa imao je stalan dodir s tzv. Orijentalcima, kako su tad bili općenito prikazani na Zapadu, i mogao je imati živu sliku o Egipćanima i Arapima općenito. Ovo opet ukazuje da su ovakvi orijentalisti imali

77 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 329.

78 Ibid., str. 331.

79 S obzirom na to da nisam uspjela naći godinu smrti autora, bitno je napomenuti da je spomenuto djelo nastalo 1928. godine.

80 Ibid., str. 334.

81 Charles C. Adams, *Islam and Modernism in Egypt*, Rusell & Rusell, New York, 1968, str. 219.

drugačije motive i principe, što Smajlović ne pokušava podrobnije objasniti u primjerima orijentalista ponaosob. Smajlović tek pri kraju drugog poglavlja svoga djela koje obrađuje spomenute orijentaliste daje zaključke koji su dosta općeniti, pa tako jedan od zaključaka o orijentalistima glasi:

*Drugo – Izučavanje arapske književnosti na vidjelo iznosi idejne stavove, koji govore o njihovim karakternim osobinama i različitim usmjerenjima.*⁸²

Ovakav zaključak bi bio lakši za prihvatiti kada bi se vezao uz konkretne primjere ili definiranje idejnih stavova na ovom mjestu, objašnjenje pojedinih karakternih osobina (ovakvo objašnjenje bi se trebalo uveliko zasnivati na ličnim motivima, te kako oni utječu na naučni rad) te krajnji rezime tih različitih usmjerenja. Pored toga, iako izlaganje orijentalista izgleda kao komparacija, Smajlović ih u ovom poglavlju ne dovodi uopće u vezu jedne s drugima. Time ostajemo na čistom prikazu njihovih djela iz kojeg najviše možemo naučiti o temama koje su zahvatili. Iako u fusnotama upućuje na biografije ovih orijentalista, ne uključuje dovoljno u svoje izlaganje moguće utjecaje koje su različite obrazovne i životne okolnosti orijentalista mogle imati na metodologije obrađenih djela, pa tako nam Smajlovićev prikaz ovih orijentalista i njihovih metodologija ne pojašnjava da li su te metodologije imale utjecaja jedna na drugu, kakvu su poziciju imale među evropskim učenjacima, da li su dolazile u sukob na naučnoj sceni, da li su produkt određenog naučnog ili ideološkog razvoja itd.

Zaključak

Smajlović analizira Brockelmann, Nallina, Nicholsona, Blachèrea, Gibba, Kračkovskog, von Grunebauma, Palenciju i Adamsa na osnovu perioda arapske književnosti koje su zahvatili u svojim djelima. Na taj način možemo vidjeti različite pristupe i metodologije koje su više ili manje u ideološkoj sjeni koja odlikuje orijentalizam. Iako je i sam Smajlović u svom prikazu naglasio da se radi o „letimičnom prolasku kroz njihove metodologije, misli i kritike”, ipak postoji dosta manjkavosti u ovakvom sažetom prikazu spomenutih orijentalista i njihovih djela, a ta manjkavost poglavito proizlazi iz obima same Smajlovićeve disertacije, odnosno spektra tema koje nastoji obuhvatiti. Ovako obimno djelo donosi veliki broj podjela, tema i zaista veliki raspon gledišta. Time se gubi nit povezanosti određenih konstatacija koje iznosi u sklopu određene podjele sa gledištima iznesenim u ostatku djela, a, u krajnjem smislu, gubi se i dubina kojom zahvata materiju općenito. Kada uzmemo u obzir orijentaliste koje je Smajlović odabrao, jasno nam je da dolaze iz različitih škola i nacionalnih pravaca uveliko određenih političkim

82 Smajlović, *Filozofija orijentalistike...*, str. 392.

motivima država iz kojih su potekli, no sam Smajlović to ne objašnjava, odnosno ne bavi se mnogo razlikama u vezi s nacionalnom pozadinom i okolnostima pojave određenih metodologija, a što može uveliko pojasniti njihov kontekst. Iz svoje sažete obrade orijentalista izvodi i dosta sažete i uopćene zaključke, te samim tim takvi opći zaključci ne donose adekvatnu argumentacijsku težinu.

IZVORI I LITERATURA

Izvori

- Smajlović, Ahmed, *Filozofija orijentalistike i njen utjecaj na savremenu arapsku književnost*, preveo Mehmed Kico, el-Kalem, Sarajevo, 2012.
- Smajlović, Ahmed, *Falsafa al-istišrāq wa aṭaruha fī al-adab al-‘arabī al-mu‘āšir*, *Dār al-fikr al-‘arabī*, al-Qāhira, 1980.

Literatura

- ‘Abd al-Fattāḥ, Fāṭima, *Idā‘āt ‘alā al-istišrāq al-rūsī*, Ittiḥād al-kuttāb al-‘arab, Dimašq, 2000.
- Adams, Charles C., *Islam and Modernism in Egypt*, Rusell & Rusell, New York, 1968.
- ‘Aqīqī (al-), Naḡīb, *al-Mustašriqūn*, Dār al-ma‘ārif, Mišr, 1947.
- Bālansiyā, Anḥal Ğuntālaṭ, *Tārīḥ al-fikrī al-andalusī*, preveo Ḥusayn Mu’nis, al-Markaz al-qawmī li al-tarḡama, al-Qāhira, 2011.
- Brūkalmān, Kārī, *Tārīḥ al-adab al-‘arabī (al-ḡuz’ al-awwal)*, preveo ‘Abd al-Ḥalīm al-Naḡār, Dār al-ma‘ārif, al-Qāhira, 1977.
- Ğubūrī (al-), Yaḥyā Wahīb, *al-Mustašriqūn wa al-ši‘r al-ḡāhiliḥ bayna al-šakk wa al-tawīq*, Dār al-ḡarb al-islāmī, Bayrūt, 1997.
- Gibb, Hamilton A. R., *Arabic literature: an introduction*, Clarendon Press, London, 1963.
- Grunebaum (von), Gustave E, "Greek Form Elements in the Arabian Nights", *Journal of the American Oriental Society*, 62, br. 4, 1942, str. 277-292. <https://doi.org/10.2307/594031>, datum pristupa: 27. 8. 2023.
- Haug, Christian, „Funkcija umjetničkog djela (sistema)”, preveo Daniel Mikulaco, *Književna smotra*, 154, br. 4, Zagreb, 2009.
- Krātškūfskī, Ignātyūs, *Dirāsāt fī al-tārīḥ al-adab al-‘arabī*, Dār al-našr „Ilmun”, Mūskū, 1965.
- Nālīnū, Karlū, *Tārīḥ al-adab al-‘arabī*, Dār al-Ma‘ārif, Mišr, 1954.
- Said, Edward, *Orijentalizam*, prevela Dinka Gojković, Biblioteka XX vek, Beograd, 2008.

- Sāmī, Sulaymān, „al-Istišrāq wa tārīḥ al-adab al-‘arabī: Kārlū Nālīnū namūdaḡan”, *Alif: Journal of Comparative Poetics*, br. 29, 2009, str. 101-122, <http://www.jstor.org/stable/27929834> , datum pristupa: 21. 8. 2023.
- Siddiek, Ahmed Gumma, „Orientalism and Orientalists between Extremism and Exaggeration”, *American International Journal of Social Science*, 6, br. 3, 2017, str. 137-150.

Ahmed Smajlović on the Orientalist Reception of Arabic Literature

Summary

Part of Ahmed Smajlović's doctoral dissertation published under the title *The philosophy of Orientalism and Its Influence on Contemporary Arabic Literature* is a critical study of certain Orientalists who worked and acted from the beginning until the middle of the 20th century. This paper, after introductory lines on changes in the reception of the Orient in the West at the beginning of the 20th century, brings up questions that Smajlović strives to address in his analysis of Orientalists and their works on Arabic literature. Smajlović focuses on the following Orientalists: Brockelmann, Nallino, Nicholson, Blachère, Gibb, Krachkovsky, von Grunebaum, Palencia and Adams. The paper provides a review of Smajlović's methodology in presenting these Orientalists individually and their key attitudes, and furthermore, it points out the advantages and disadvantages of this methodology.

Keywords: Orientalism, Arabic literature, Orientalists, Ahmed Smajlović.

